

«Gullgruvene» i Moskva

Aftenpostens Moskva-korrespondent Halvor Tjønn, fortalte årets SKUP-deltakere om de nye journalistiske «gullgruvene» i Russland. Millioner av arkivmapper er blitt tilgjengelige for forskere og journalister. Men landet er gjennomkorrumpert, alt er til salgs for en neve dollar eller mer. Også falsk og utilstrekkelig informasjon.

Av GRETE RAMBORG

Det finnes et minimum av 200 millioner filer i de russiske offentlige arkivene - i tillegg kommer alt som står i private arkiver.

- Utvilsomt finnes det her stoff som vil fremtvinge en omskriving av Sovjets historie - og hele verdens med den, mener Halvor Tjønn.

Norsk historie under verdenskrigen, under den kalde krigen, arbeiderbevegelsens historie og ikke minst kommunistpartiets historie kan bli punktoplyst på en måte som gjør gamle forståelser og sammenhenger uholdbare.

- Arkivene er en gullgrube for gravende journalister, slår Tjønn fast.

- Og det er godbiter nok til alle. Ingen grunn til panikk. Det er til og med slik at de som ikke kan russisk fra før av bare kan ta seg tid til å lære det.

36 km. hyller

Etter Gorbatsjovs avgang og kommunistpartiets fall tok det meget kort tid før røyken begynte å stige fra forbrenningsovnene i partihoovedkvarteret. Jeltsin grep imidlertid inn øyeblikkelig og forbød ødeleggelse av arkivmateriale. Alle arkiver ble underlagt en statlig arkivar - som, såvidt Tjønn har vært istand til å registrere, ikke er korrumpert.

Under denne samlede styrelse befinner seg altså nå Forsvarsdepartementet arkiv, Innenriksdepartementets arkiv, KGB-arkivet, Komintern-arkivet, Kommunistpartiets arkiv og det såkalte Spesielle Arkiv.

- Det Spesielle Arkiv gjelder 2. Verdenskrig og består av 36 hyllekilometer med filer, forteller Tjønn.

- Her har man blant annet funnet Hitlers gjestebok og Goebbels dagbok. Inntil 1955 lå også Kong Haakons private arkiv der. Det meste ble da hjemført til Norge, men syv filer gjenstår.

Både VG, NRK og Halvor Tjønn selv har gransket disse filene - og Tjønn kan forsikre om at de er helt uinteressante.

Lenins pinligste

Andre godbiter i de russiske arkivene er papirer etter Rosa Luxemburg, Feuerbach, Lassalle og Kautski. Det er funnet originalmanus av Marx, Engels og Lenin - samt en del papirer med Lenins underskrift hvor innholdet har vært for pinlig til å få plass i de samlede verker, forteller Tjønn.

- Stalins personlige papirer ligger i disse filene, og der finnes også dokumenter og filmer som omhandler Nansen - blant annet en film hvor Nansen og Quisling opptrer sammen.

- I prinsippet er disse arkivene åpne for alle. Russisk arkivlovgiving er langt mer forsker- og journalistvennlig enn de norske. Dette kan man til en viss grad takke Gorbatsjov og Nobel-instituttet for, sier Halvor Tjønn. Gorbatsjov henvendte seg til Det Norske Nobel-instituttet da han var i Oslo i 1991 og ba om hjelp til å lage en arkivlov for Sovjet.

Penger og taktikk

Det russiske systemet innebærer en automatisk nedgradering av alt materiale etter 30 år - unntaket er personfiler som skal være hemmeligstempelt i 75 år.

Det betyr at «rosinene i pølsa» - så som filene til Werna Gerhardsen og Arne Treholt - ikke blir tilgjengelige før langt ut i neste århundre. Halvor Tjønn anbefaler de mest nysgjerrige å spise gulrøtter og holde seg i form så de kan få det med seg.

- En annen mulighet er at prinsippene omgås. Materiale kan frigis av politisk taktiske hensyn - og slik situasjonen er blitt i Russland kan det meste kjøpes for dollar, forteller Moskva-korrespondenten.

Norske journalister er blitt tilbudt papirer som angivelig skal omhandle Arne Treholt. Da ligger prisnivået i Mercedes-klassen.

- Som et ledd i det politiske spillet ble alt som kunne kompromittere Gorbatsjov friggitt øyeblikkelig. Det gjaldt partifinansene, Afghanistan-krigen og våpenleveranser til utenlandske kommunistpartier, for eksempel, sier Tjønn.

Historien som eksportartikkel

Det at alt er til salgs for dollar, skaper det Tjønn kaller et «vanvittig dilemma» for journalistene. En ting er at man ikke ønsker å bygge videre opp under korrupsjonen, en annen er faren for at man får tak i forfalskninger eller bare deler og biter av sannheten.

- Når det gjelder sovjetiske stats-hemmeligheter er det sinnsvake summer i omløp på informasjonsbørsen, sier Tjønn.

- Fortiden er blitt en innbringende eksportartikkel. Samtidig er pengejaget slik at også departementenes offisielle talsmenn og informasjonsmedarbeidere rett som det er forlanger penger for å gi fra seg helt ordinær informasjon eller gjøre en møteavtale med en byråkrat eller minister. Foreningen for utenlandske journalister har tatt opp dette problemet og forsøkt å gjøre noe med det. Vi må ha en yrkesetisk kodeks for oss selv, og vi må gjøre våre synspunkter klare for russerne.

Korrupsjonen i Russland representerer med andre ord et metodeproblem som må tas alvorlig. Kildekritisk var-somhet tilsier at en av og til må la tilsynelatende store skup bare ligge inntil videre, mener Tjønn.

Ett slikt «skup» kom på tilbud ifjor høst da en mann som presenterte seg som Bogdan Dubenskij hadde ting å fortelle om Werna Gerhardsens sovjetiske forbindelser i 50-60 årene.

Sammen med journalister i det russiske «New Times» hadde han en slags «pakke» som han tilbød etter hvert både Aftenposten, VG, Vi Menn, Dagens Næringsliv og Dagbladet.

Svekket tillit

- Dubenskij hadde sett ting i Werna Gerhardsens fil i KGB-arkivet - for flere ti-år siden. Han var ikke i besittelse av dette materialet nå. Hva mere var,

«Det er godbiter nok til alle. Ingen grunn til panikk. Det er til og med slik at de som ikke kan russisk fra før bare kan ta seg tid til å lære det...»

etter (vi minner om de 36 hyllekilometrene bare i ett arkiv) og følge tjenesteveien gjennom systemet. Da er sjansene store for at du kommer ut av det uten å ha tatt skade på din sjel og din lommebok.

Men en måneds tid er kanskje gått fra du sendte brevet til sjefsarkivaren og til du står med den presumptive pangsaken i hånden. Week-end pakke med SAS er derfor ikke noe å tenke på, mener Moskva-korrespondenten.

250 norske navn

Tjønn's eget prinsipp når det gjelder penger er at arkivarene som hjelper ham får en rimelig dagsbetaling.

- I prinsippet betaler jeg ikke for informasjon, men for et arbeid som utføres. Noen ganger kan jo grensene bli litt flytende mellom «arkivarbeire» og «kilder». En viss godtgjørelse i en regne med å betale de samarbeidende russiske kildene, men det må holdes på et rimelig plan ellers kommer en fort ut å kjøre.

Tjønn's hittil største gravesak i de nye russiske «gullgruvene» har dreid seg om norske frontkjempere under krigen, Waffen SS-medlemmene.

- I Det Spesielle Arkiv finnes det noe sånt som 250 norske navn. Jeg jobbet (av etiske hensyn) bare med de som var døde i sovjetisk fangeskap.

Berusende følelse for historikeren

For historikeren Tjønn var det en nesten berusende følelse å være førstemann inne i disse arkivene siden 1948. Men noen lett jobb var det ikke - alle rapportene var skrevet med kyrillisk håndskrift - til dels av lavere offiserer og fangevoktere hvis skrivetrening nok var minimal fra før av.

For journalisten og utenlandskorrespondenten Tjønn var det merkelig å motta så mye respons på stoffet sitt etter at det hadde stått på trykk en søndag februar.

- Jeg hører jo vanligvis ikke et pip fra noen. Men denne gangen strømmet brevene inn, forteller Tjønn.

- Det er klart det er sterkt når en familie slår opp avisen ved søndagsfrokostbordet og endelig finner ut av hva som hendte med bestefar, far eller bror etter et halvt århundre i uvisshet. Jeg fikk masse brev, de fleste var takkebrev. Men noen var også rasende over det de kalte mine forsøk på å rehabilitere landssvikere. Andre var sinte fordi de følte slektninger var hengt ut som landsvikere.

Ingenting av dette har imidlertid skrent Aftenpostens Moskva-korrespondent fra ønske flere turer ned i «gruvene». Men i mellomtiden skal jo også den høyst tilstedeværende nåtidsproblematikken dekkes.

Halvor Tjønn er historiker - og Aftenpostens korrespondent i Moskva. De historiske arkivene som nå er åpnet etter Sovjets fall, gir ham en nesten berusende opplevelse. Kilometrene med arkivhyller skjuler mengder av gode historier for pressefolk - det er bare å lete, mener Tjønn.

(Foto: Kathrine Geard)

etter en rekke samtaler dukket det opp en episode som svekket tilliten til Bogdan Dubenskij.

Han påstod at han overhodet ikke kjente til Gunvor Galtung Haavik, til tross for at han beviselig hadde hatt nær kontakt med henne på vegne av KGB. Jeg vil likevel ikke legge skjul på at saken var vanskelig, både for meg og Aftenposten.

Etter lengre tids vurdering kom redaksjonsledelsen til at Werna-materialet ikke ville holde i en rettsal, og kokkluderte dermed med at stoffet ikke kunne trykkes, sier han.

Sats ikke på pakketur

- Arkivene i Russland er ikke egnet for spekkhoggeri av journalister som skal ha en kjapp sak å tilby lørdagsdesken,

slår Aftenposten-korrespondent Halvor Tjønn fast.

Man behøver på den annen side kanskje ikke å være cand. philol. med historie hovedfag, slik han selv er, for å få noe ut av det. Men en forskers tålmodighet kan være nyttig utstyr å ta med seg inn i de lange gangene.

- Man begynner med en skriftlig og formell henvendelse til sjefsarkivaren. Det er lurt å vite akkurat hva du er ute

**Historien bare
Dagbladet
trykket**